

Şehrin Nafizası

YeniGün GAZETESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR

CİLT: 8 • SAYI: 16

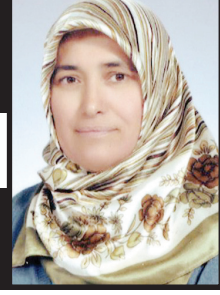
HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

5 AĞUSTOS 2026 ÇARŞAMBA

DEDE KORKUT -3

DEDE KORKUT HİKAYELERİNDE KUT, TÖRE VE HÜKÜMDAR

**ANUŞ
GÖKCE**

Sevgili okurlarım, bu yıl Dede Korkut Hikayeleri hakkında bir çalışma yaparak hikâyelerin Türk kültürü, dili, edebiyatı, folklor ve Oğuz Boylarının bir-biriyle münasebetlerini değerlendirmek istedik. Bana da konu olarak Dede Korkut Hikayelerinde kut, töre ve -hükümdar- Hükümrانlık anlayışı verildi. Ben de elimden geldiği kadar mevzuyla inceleme-ye çalıştım.

Anahtar kelimeler: Kut- töre-hükümdar-beylik- halk-dini inanış töre ilişkisi- gelenek- örf ve adetler.

Kut nedir?

Kut, eski Türk inanışına göre hükümdara Tanrı tarafından verilen bir ihsandır. Eğer hükümdar halkına iyi davranıp adaletli olursa, haklının yanında olup suçluyu cezalandırırsa, töreyi uygularsa kuta sahip olur. Adaletli davranmaz, halkına zulmederse kut onu terk eder ve tacını tahtını kaybeder.

Türk dilinin en eski sözcüklerinden birisi olan ve Yüce Allah tarafından Türk hakanlarına verilen ve gerektiğinde geri alınan kut'un lütuf, ihsan, bağış, devlet (baht, talih), devletli, dünyayı idare etme yetkisi ve görevi, siyaset bilgisi kısmet, gökten inen nur gibi çeşitli anlamları vardır. Kut, Allah'ın bağışı ile elde edilen ve sahip olunduğu sürece her şeyin yolunda gittiği ilahi kaynaklı bir güçtür. İslami dönemle birlikte hemen hemen aynı anlamını korumuş, Türk siyasi ve kültür hayatında önemli bir terim olmuştur. Kut, kutsallık, kutlu gibi kelimeler de türetilmiştir. Türklerin dünyayı idare etme siyaseti, cihan hakimiyeti mefkuresi, İslami manada kut anlayışı da

"halife" olarak algılanmıştır. **(Muhammed Günay Siddıkoğlu, "Türklerde Kut Anlayışı ve Töre ile Kut İlişkisi" önsöz, s.1 dergipark pdf)**

Kut ve töre ile ilgili en önemli bilgilere Kutadgu Bilig'de rastlıyoruz. Kutadgu Bilig, Türk töresi için emsalsiz bir kaynaktır. 1071-72 yıllarında Yusuf Has Hacıp tarafından yazılıp Karahanlı Hükümdarı Ta-bgaç Buğra Han'a sunulan kitapta, Türk töresinin ana unsurları, kut- hükümdar-töre kavramlarının mahiyetini, halk ve hükümdar arasındaki ilişkileri belirleyen, hükümdarın vasıflarını, hizmet ve haklarını açıklayan bir kitaptır. Yusuf Has Hacıp'e göre hükümdar adil olmalı, halkına yumuşak ve düşmana sert davranmalıdır. Kut Tanrının bir ihsanındır. Kut'u yükselten de Tanrı'dır. Tanrı kime inayet ve yardım ederse dünya onun olur ve kut'a kavuşur. Günahkâr kulu kut yolunda destekleyen Tanrı'dır. Bayat (Kadim) Tanrı kime inayet ederse o kişi iki cihanda kut bulur. **(Başer, s.52)**

Kut'a kavuşan kişi rehavete kapılmamalıdır. Çünkü kut kendisine daima taze, yeni ve daha iyi bir mekân arar; kötülük, yıpranmışlık ve eskilikten kaçır. Kut, aslında göç atı gibidir, göçer gider. Onu bulunduğu yerde tutan alçak gönüllülüktür. Kut'un tabiatı yumuşak, yaşı küçüktür. Bütün bey ve büyüklere giden yol, ondan geçer. Yani her türlü büyüklüğün kaynağıdır. Kut'a kafa tutan, ıstırap içinde mah-

İÇİNDEKİLER

• DEDE KORKUT HİKAYELERİNDE KUT, TÖRE
VE HÜKÜMDAR
ANUŞ GÖKCE

• ŞÖKLİ MELİKİ YENMEK VE EVİMİZE
SAHİP ÇIKMAK
FATMA TUTAK

• ÇOCUKLARIMIZI DEDE KORKUT İLE
TANIŞTIRABİLDİK Mİ?
DOÇ. DR. ZEKİ GÜREL

volur. Ama ona boyun eğen arzularına kavuşur. (Başer, s.53)

Göktürk Kitabelerinde Bilge Kağan "Tanrı bana kut verdi, üstünüze hükümdar oldum. Az milleti çok kıldım, Aç milleti doyurdum, çıplakları giydirdim. Onlara mal mülk verdim" demektedir."

Kitabelerde hükümdarın en önemli görevinin halkın beslenme ve barınma ihtiyacını karşılamak, güvenliğini sağlamak, töreyi uygulamak, adaletli davranmak, hastalıklarını tedavi ettirmek ve hayatlarını mutlu bir şekilde devam ettirmektir. Gerekli işlerin ve hizmetlerin yapılması, önemli kararların alınması için hükümdarın yanında bir danışman veya vezir, onun başkanlık ettiği bir kurul vardır. Bu kurul savaşta ve barışta, asker alma ve vergi toplamada önemli kararları alır. Hükümdar, meclisin kararına uymak zorundadır. Göktürk Kağanı Bilge Kağan, Çin'i işgal edip yerleşmeyi düşünmüş, başta veziri Tonyukuk karşı çıkmıştır. Sayıca çok az olan Türk kavminin Çinlilerin arasında eriyip gideceğini söylemiştir. Yine bir kale yaptırıp şehirler kurup etrafını surlarla çevirtmek istemiş, buna da Tonyukuk engel olmuştur. Kum gibi çok olan Çinlilerin surları aşacağını, az olan Türklerin yok olacağını tembih etmiştir. Sonradan gelen hakanlar töreyi uygulamadıkları için devletleri elinden alınmış, halkı Çinlilere esir düşmüştür.

Kaşgarlı Mahmut kut tabirine devlet adını vermiştir. Kutadgu Bilig isminde de bulunan Kutadgu ibaresi kudamak fiilinden yapılmış mastar olup, kuta erişmek, kut sahibi olmak anlamına gelir. Eski Türklerde kut kelimesine şu anlamlar verilmiştir.

1) Can, ruh 2) Baht, uğur başarı, talih, rızık; 3) Yücelik, mertebe; 4) Gerçeğe ulaşmak, aydınlanmak; 5) Sevinç. (Sıddıkoğlu, a.g.m)

Hükümdar-Hükümranlık

Kendilerini Tanrı'nın seçmesiyle iktidara geldiğini kabul eden Türk hükümdarları, kendilerini tüm kavimlere karşı onların haklarını korumak ve adaletle dünyaya nizam vermeyi en büyük görevleri addetmişlerdir. Türklerin hükümranlık anlayışı yeryüzünde adaleti sağlamak, dünyaya nizam vermek, milleti tek bayrak altında toplamaktır. Bunun için Asya steplerin-

den Çin'e, Çin'den Tuna boylarına kadar yayılan Türk beyleri ve hükümdarları aynı ideali gerçekleştirmek için yaşamışlardır. Yıldırım Bayezid ile Timur'u, Karamanogulları ile Fatih'i hep karşı karşıya getiren aynı idealdir. Dünyaya hâkim olmak ve dünya milletlerini Türk bayrağı altında toplamaktır.

Osman Turan, Türklerin gerek İslam öncesi gerek İslam daire içerisinde dini ve milli duyguların birleşmesiyle büyük devletler kurduğunu ifade eder. Bütün kavimleri bir bayrak altında toplamayı ve adaletle yönetmeyi hedefleyen hükümdarın halkına yumuşak davranarak hâkimiyeti altındaki kavimlere karşı bir baba gibi davranma (insanca muamele-insanlık), herkesi kucaklamaya sevk ettiğini belirtir. "Türklerin tarih sahnesine çıkışlarında ve İslamiyet'te tek bir Tanrıya inanmış, Tanrı'nın mümtaz bir kavmi olduklarına ve onun kendilerini koruduğuna, kağan ve sultanlar Allah'ın cihan hakimiyetini kendilerine ihsan ettiğine ve bu sebeple de dünya nizamını kurmaya memur olduklarına inanıyorlardı. İslam'ın ilk mucizesini nasıl büyük fetihler teşkil etmiş ve Müslümanlar zafer müjdelere inanmış idiyse Selçuklu ve Osmanlı Türkleri de öylece İslami ve milli imanla kudret kazanıyordu. Manevi değerlere bağlı bulunan Türk kağan ve sultanları milletin istiklali, birliği, refah ve yükselişi uğrunda mücadeleyi tabii bir vazife saydıklarını beyan ederlerken Türk halkı da ancak "devleti ve kağanı mevcut oldukça" çalışmanın faydasına inandığını belirtiyor; böylece milli duygular tarihinde idareci ve idare edilen olarak mühim bir kaynaşma hadisesi vuku buluyordu. Bu sebeptendir ki Türkler devleti baba ve mukaddes sayıyor ve devlet baba tabiri bu inançtan doğuyordu." (Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, s.59 vd.) Osman Turan, "Eski Türk kağanları, Tuğrul Bey, Alp- Arslan, Melikşah, Sancar gibi büyük Selçuklu Sultanları ve Osmanlı ulu hakanları kendilerini cihan padişahları hissettikleri ve buna inandıkları için idarelerinde bulunan muazzam imparatorlukları kâfi görmüyorlar, henüz fethedilmemiş ülkeleri de hakimiyetleri altına almak istiyorlardı. Zira onlar dünyanın selametini ve insanların adalete

kavuşmasını Türk-İslam nizamında görüyorlardı.” demektedir. **(Turan, Büyük Selçuklular s.213)**. Ermeni Patriği Basile 1090 senesinde dünyanın hâkimi Sultan Melikşah’a giderek kiliselere, manastırlara ve rahiplere konan vergilerin affını diledi ve Sultan dileğini kabul ederek ve ona bu hususta fermanlar verdi. **(Turan, Büyük Selçuklular, s. 325)** Bunun için Türk devletleri büyük imparatorluklar kurmuşlar, adaletle hükmetmişler ve uzun süre dünya milletlerini bir arada huzur içinde yaşatmışlardır.

Başta hükümdar olmak üzere Türk idarecileri, devleti devlet yapan, hakanı başsarılı kılan halkın adalet içinde hukukunu gözetmekle yükümlü idiler. Millet devlet başkanına itaat edecektir. Fakat Hakan’ın halka karşı da vazifeleri vardır. Bu görevler halk aç ise doyuracak, çıplak ise giydirecek sayısı az ise çoğaltacaktır. Evliliği teşvik edecek, evlenenlere mal ve toprak verecek, işlerini kolaylaştıracaktır.

Kutadgu Bilig’e göre, halkın hükümdar veya beyden bekledikleri şunlardır: 1) Adaletli kanun (töre), 2) asayiş, 3) mali istikrar. Bunları gerçekleştirmek için iş başına gelen zat icraatından dolayı Tanrı’ya hesap vermek zorundadır. Çünkü Türk düşüncesine göre yüz binlerce veya milyonlarca kişinin canı ve malı kendine emanet edilen kişi, Tanrı’nın sevgisine mazhar olarak kütleleri idare etmek hak ve salahiyetini Tanrı’dan alıyordu. Asya Hun Tanhusu Mo-tun (Mete Han), Tanrı’nın tahta çıkardığı Tanrı Kut’u diye anılıyordu. **(Mo-tun’un M.Ö 176 tarihli mektubu)**. Bilge Kağan, Tanrı irade ettiği ve kutu olduğu için hükümdarlığa yükselmişti. Eski Türklerde siyasi iktidar kavramı kut ile karşılanıyordu. **(Kafesoğlu, Türk- İslam Sentezi, s.66 vd.)**

Töre

Töre kelimesi kanun, yasa anlamına gelir. Yazılı bir kaynak değildir; fakat eski devlet büyüklerinin koyduğu kurallar, örf ve adetler, geleneklerin hepsi töreyi oluşturur.

Töre kelimesi Göktürk kitabelerinde de geçmiştir. Bilge Kağan, “Türk Oğuz Beyleri ve halkı iştin. Üstte gök basma altta yer delinmedikçe senin ilini, töreni kim bozabilir.” demektedir. Bu sözler, devlet yönetiminde törenin rolünün ne kadar et-

kili olduğunu vurgulamaktadır.

Töre kelimesinin Şark Türkçesinde törü şeklinde olduğunu Divanı Luğatitt Türk’te de görmekteyiz. Bu kitabının üçüncü cildinin 167. sayfasında törü maddesini şöyle tarif edilir. Törü: resmi kaidedir. Şu darbu mesel bu manayı ifade eder. “İl bırakılır, töre bırakılmaz.” Bu misüllü ataların adetine riayet lüzumu mevkiinde darb eder. Manası devlet ya da ülke terk edilebilir, hars terk edilemez. İl devlet manasına, töre de kanun manasına gelince bu iki kelimenin ekseriya birlikte zikredilmesi tabiidir. Bununla beraber töre kelimesinin medlulü Türk kelimesiyle bir cevherden olması da hatıra gelebilir. Türk kelimesi, töreli anlamına gelebilir. Bu vaziyete göre Türk kelimesi töre kelimesinden çıkmıştır.” **(s.4, Türk Töresi, Ziya Gökalp, 1923. TBMM Kütüphanesi)**

Töre kelimesi kanun anlamında kullanılsa da medlulü kanun kelimesi gibi sınırlı değildir. Yazılmış yasalardan başka yazılmamış teamüller de törenin içindedir. Hakkatte hukuki töreden başka dini ve ahlaki töreler de vardır. **O halde Türk töresi eski Türklerde atalardan kalan bütün kaidele- rin toplamıdır. (Türk Töresi, s.4)**

Tanrıdan gelen ihsan, kişiyi bey yapınca, o töreyi tatbik memur olmakta ve devir onunla bilinmekteydi. O bakımdan beye tazim ve hürmet gerekmekteydi. Onu ikaz bu yoldan yapılmaktaydı. Kutadgu Bilig’e göre devlet nizamı kut’a bağlıdır. Ancak bu iş töre hükümleri mucibince olur. Beylik, törenin tatbiki için konmuştur. Tanrı, kendi nizamının yürütülmesi için beylik verdi. Tabii bey ’in adaletle riayeti ilk şarttı. Sen her vakit töreyi, adaletle tatbik et. Halka töreyi adil ve dürüst tatbik eden bey, könilik (kıyamet) gününde bahtiyar olurdu. Beylik töre ile ayakta durur. Fakir, dul ve yetimleri kolla. Bunları korumak, töreyi gerçekten tatbik etmek demektir. Töre içtimai hayatta kendisine uyulduğu takdirde insanı en yukarı çıkartan prensipler taşımaktaydı. Bu hal ise halk tarafından bilinip ona göre davranışlara tesir etmekteydi. Eğer bey iyi olursa halk tarafından kutsanmış kabul ediliyordu. Halkın kutsaması ise karnının doymasıyla mümkündü. Fakirlerin halkın en yükseği olan zenginler sınıfına çıkarmak hakanın ya da

beyin göreviydi. (Başer, s.100 vd.)

Tebaanın hükümdar üzerinde hakkı; gümüş ayarının sabit tutulması, mali istikrar, adalet ve törede istikrar, emniyet. Hükümdarın da halk üzerindeki hakkı; verdiği emirlere riayet, hazine hakkının (vergi) ödenmesi, devletin dostuna dost, düşmanına düşman olması. (Başer, s.104 vd.)

Devlet

Türkler teşkilatçı bir millettir. Sosyal yapının en üst düzeyini devlet oluşturur. Başında hükümdar veya hakan bulunur.

Sosyal yapı: Aile, urug, boy, budun, devlet. Aile, anne, baba ve çocuklar, dede, nine, evlenmemiş kardeşlerden oluşurdu. Urug; aynı soydan oluşan aileler birliği, budun da ortak bir amaca erişmek için birleşmiş uruglardan oluşmaktaydı. Sosyal yapının en teşkilatlı hali devlettir.

Devletin oluşabilmesi için ülke, üzerinde oturan halk ve hakan ve tam bir istiklal gerekmektedir.

Boy teşkilatının başındaki beyler bu makama seçimle gelirlerdi. Özel hakları yoktu. İcraatında töre hükümlerine uymak zorunda idi. Beyler devlet hiyerarşisinde ilk planda değil, buyruk (Bakanlardan) sonra yer alırlardı. (Kafesoğlu, Sentez, s.54 vd.) Kut ve Töre bütün Türk devletlerinde, onun alt kademeleri olan beyliklerde uygulanmıştır. Töreye göre hükümdara asi olmanın cezası idamdır. Cengiz Han, emrine itaat etmeyen bir yüzbaşını ve hanımını devenin hörgücüne asarak idam etmiştir. Selçuklu Devleti'nde melikler kapılarında üç defa nevbet (davul çaldırma) vurdururlardı. Bu beşe çıktı mı melikin isyan ettiği kabul edilirdi. İsyan eden Melik, boğdurulurdu. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de sık sık isyan eden kardeşi İbrahim Yınal ve yeğenlerini yayın kirışı ile boğdurmuştur. (Turan, Büyük Selçuklular, s.138)

Uç Beylerinde de durum aynıdır. Bunlar hükümdarlık merkezinin küçük bir kopyası gibi teşkilatlanırlar.

Yavuz Sultan Selim İslam ülkelerinin fetminden sonra Veziriazam Piri Paşa'yı çağırarak, devletin artık zeval bulup bulmadığını sorar. Veziriazam cevaben: "Yüce cetlerinizin kanun ve kaideleri icra olundukça bu devletin zevali muhaldır." der. (Turan, Mefkure, s.409)

Bu kısa bilgiden sonra esas konumuz olan

Dede Korkut Hikâyelerindeki uygulamalara bir bakalım.

Devlet teşkilatı

Devletin teşekkülü için coğrafya, üzerinde yaşayan halk ve hükümdar, egemenlik sembolü bulunmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde üzerinde bulundukları coğrafya Oğuz Ülkesi, Hükümdarları Bayındır Han, Veziri de Kazan Handır. Hikâyelerde iç işlerinde bağımsız fakat dış işlerinde, savaş ve barışta büyük Han'a bağlı bir devlet teşkilatı vardır. Bütün beyler akına çıkma veya esarete olan askerlerini kurtaracağı zaman Handan izin almak zorundadır. Hiyerarşide en yukarıda büyük Han, onun bir altında vezir veya Beylerbeyi, daha sonra sağ ve sol cenahta İç Oğuz ve Dış Oğuz Beyleri oturur. Ondan sonra Kazan Han gelir. İç Oğuzlar Üç Oklar, Dış Oğuzlar Bozoklardır. İç Oğuz Beylerbeyinin hanı ise Kazan Han'dır. Dış Oğuzun beylerbeyi ise Kazan Han'ın dayısı Aruz'dur.

Bayındır Han bir ziyafet verdiği zaman bütün beyler bu davete icabet etmek durumundadır. Aksi halde asi duruma düşerler. Beyler de kendi bölgelerinde ziyafet verirler. Bayındır Han büyük bir ziyafet vermiş, bütün beyler bu davete icabet etmişlerdir. Oğlu olanı Ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, Dirse Hanı da kara otağa oturmuşlar, altına da kara çul sermişlerdir.

(Özarslan, s.103 vd.)

Oğuz ülkesi içinde meşru silahlı güç kullanma yetkisi Bayındır Han tarafından kullanılmakta, gerektiğinde asayişin ve iç güvenliğin temini için görev dağılımı yapılmaktadır. Akın izni ve savaş kararı da Bayındır Han'ın uhdesindedir. Akından dönüşte ganimetin beşte bir hissesi Bayındır Han'a ayrılmaktadır. (Özarslan, s.105 vd.)

Töre

Dede Korkut Hikâyelerinde **töre** hâkim bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Töre, devletle halk, asker ile devlet, asker ile halk arasındaki ilişkiler töre ile belirlenir. Hükümdarın sorumluluklarını ve yetkileri, halkın hak ve vazifeleri töreye uygun olmak zorundadır. Mesela her beyin belli bir toprağı, otağı ve vereceğı asker sayısı töre ile belli olur. Hükümdar halkına gücünün yetmeyeceğı vergi tarh edemez.

Yargılamadan, haksız yere bir beyin top-rağını, dirliğini elinden alamaz, malını yağmalatmaz.

Töre konuşunca han susar. Yani Törenin sözü hükümdarın sözünden üstündür. Hükümdar töreye uymak zorundadır. Töreyi uygulayan hükümdardır. Töreyi uygulamazsa beyler ve devlet adamları hükümdardan soğur, halk sırt çevirir.

Devlete isyan etmenin cezası ölümdür. Dirse Han Hikayesinde Boğaç Hanın kırk yiğidinden yirmisinin ayrılarak babasına gidip onu şikâyet etmeleri üzerine Dirse Han oğlunu öldürmek üzere adamlarını harekete geçirmiştir. (Ergin, s.15 vd.)

Hükümdar töreyi uygulamaz veya geciktirirse beyler bir araya gelerek konuşurlar ve töreyi uygulamasını talep ederler. Dış oğuzların isyan edip Kazan Hanı öldürmeleri üzerine Bayındır Han'a beyleri gelerek töreyi uygulamasını, Kazan Han'ın kanının yerde konulmamasını istemişlerdir. Bayındır Han beylerini haklı bularak ordusuyla birlikte Dış Oğuzların Hanı dayısı Aruz'un üzerine yürümüş, onu öldürmüştü ve malını yağmalatmıştır. Ona uyan beyler ve askerler gelip Bayındır Han'dan af dilemişler ve Han onları bağışlamıştır. (Ergin, s.234 vd.)

Hükümdarın ya da Bey'in kutsallığı

Hükümdar ve ailesi kutsaldır. Tanrı onlara kut verdiği için kanları akıtılmaz. Onlara saygı gösterilir. İsyan etmek kabul görmez ve sonu ölümle sonuçlanır. Hükümdar töreyi uygulayıp adil davrandığı sürece kutu devam eder. Dede Korkut Hikâyelerinde töreye uyulduğu görülür.

Bayındır Han'a kızan Karakolbaşı (Uç Beyi) Beğil'in hareketlerini hatununun tasvip etmemesi pek dikkate değerdir. Burada kut anlayışını görmekteyiz. Hatun kocasına şöyle demektedir. "Yiğidim, Bey yiğidim. Padişahlar Tanrının gölgesidir. Padişahına asi olanın işi rast gelmez. Arı gönülde pas olsa şarap açar. Sen gideli Hanım çapraz yatan alaca dağların avlanmamıştır. Ava git gönlün açılsın." der. (Ergin, s.188)

Ad koyma

Dede Korkut hikâyelerinde çocuk bir hüner göstermedikçe ona ad verilmemesi bir töre gereğidir. Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesinde çocuk 15 yaşına gelinceye

kadar bir isim verilmemiştir. Bir gün meydana çocukların sağa sola kaçıştığı kızgın bir boğa karşısında o geri çekilmemiş ve boğa ile savaşmış ve onu öldürmüştür. Bu olay Dede Korkut'ta şöyle anlatılır: "Bayındır Hanın bir Azgın boğası bir de buğrası var idi. O boğa sert taş boynuz vursa un gibi öğütürdü. Bir yazın bir güzün boğa ile erkek deveyi güreştirirlerdi. Bayındır Han, kudretli Oğuz beyleri ile temaşa eder, eğlenirdi. Yazın boğayı saraydan çıkardılar, üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demir zincirlerle boğayı tutmuşlardı. Meydanın ortasına gelip boğayı salıverdiler. Dirse Hanın oğlu, üç de kabile çocuğu meydana aşık oynuyorlardı. Oğlancıklara kaçın dediler. Bütün çocuklar kaçtı, Dirse Han'ın oğlu kaçmadı. Ak meydanın ortasında baktı durdu. Boğa da oğlanı gördü, sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helak kılsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya vurdu. Boğa geri geri gitti. Oğlanın üzerine tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Boğa tekrar öldürmek için geri gelmiş, bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayayarak duvara doğru geri geri itelemiş, boğa ile oğlan bir hamlede çekiştiriler. Ne boğa oğlanı ne de oğlan boğayı yenebildi. Oğlan fikreyledi, dama direk dikerler destek olsun diye, ben niye bu boğaya destek oluyorum. Yumruğunu boğanın alnından çekti, kendisi de yana çekildi. Boğa hızını alamayarak sırt üstü yere düştü. Oğlan da bıçağını çıkararak boğanın başını keserek öldürmüştü. Bütün beyler oğlanın başında toplanmışlar. Dede Korkut gelerek oğlana isim verdi..." (Ergin, s.14 vd.)

Salur Kazan ziyafet verip sağındaki ve solundaki beylere armağan verince karşısına geçen oğlu Uruz çok gücenir. Babası on altı yaşına geldiği halde onu baş kesip kan dökmediğini belirtir. Bunun üzerine Uruz, babasından böyle bir şey örmediğini söyler. Bunun üzerine Salur Kazan bir av tertip eder. Av sonrasında babasını düşmanlardan kurtaran fakat kendisi esir düşen Uruz daha sonra babası ve diğer beyler tarafından kurtarılır. Yapılan şölenden sonra mal mülk sahibi olur. (Ergin, s. 96 vd.)

Aile otoritesi, babaya saygı

Dede Korkut Hikâyelerinde aile töre hu-

kuku ile belirlenmiştir. Baba evde otorteyi temsil eder. Töreye göre evin reisi babadır. Buna karşılık kadınların da evde önemli görevleri vardır. Töre gereği babaya saygı duyulur, çatışmalar olsa bile babaya saygıda kusur edilmez. Onların görev ve sorumlulukları daha ağırdır. Risk alma, cesaret gösterme, oğullarını eğitime, obasını koruma, oğlunu evlendirme için gelin bulmak onların görevidir. Oğulları tehlikeye düştüğünde bey bile olsa onları selamette uğurlarlar. **(Abay, Dede Korkut, s.223 vd.)**

Babanın görevleri ailesini her türlü tehlikeden korumak, vatan savunmasına katılmak, oğullarını eğitmek, ok atmayı, kılıç kullanmayı, ata binmeyi öğretmek, savaşa hazır hale getirmek, onları evlendirmek için kız aramak ve istemek, haklarını vererek yuva kurmalarına yardımcı olmaktır. Kanglı Kocaoğlu, oğlu Kanturalı'ya uygun kız bulabilmek için bütün Oğuz ilini dolaşmıştır. (Ergin, s.134 vd.)

Evin annesi fedakârdır. Eşlerine ve çocuklarına çok bağlıdır. Kocaları aşığılansa bile saygıda kusur etmezler. Kocasına yol gösterir ve destek olur. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikayesinde Bayındır Han'ın Dirse Han'ı verdiği ziyafette aşığılması karşısında hanımı onu teselli eder; ziyafet vermesini ve adak dilemesini öğütler. **(Ergin, s.82)**

Ziyafet vermek

Hükümdarın ya da beyin yılda bir defa ziyafet vermek, beylerini ağırlamak, töredendir. Bu adet Mete Han'dan beri devam edegilir. Mete Han, Tailin Yaylasında yılda bir büyük şölen verip, halkını yedirir içirir ve yıllık vergisini alır, yabancı devlet elçilerini ve kendine bağlı bulunan kavimlerin hediyelerini kabul ederdi. **(Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.259, 302)**

Bayındır Han da beylerini toplayıp şölen vermişti. Oğlu olanı Ak Otağa, kızı olanı Kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtmuştu. **(Ergin, s.79)** Salur Kazan, Bayındır Han bütün beylerini toplayıp ziyafet vermişler, hanımlarının ellerinden tutarak dışarı çıkmışlar ve mallarını yağma ettirmişlerdir.

Dini gelenekler

İnanç ve ritüeller töreyi oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Tanrı'yı ulula-

ma, ona kurban adama vs. gibi gelenekler Proto-Türklerden bugüne kadar devam eden ananelerdir.

Türkler İslamiyet'ten önce de Tek bir Tanrıya inanırlardı. Avrupalı ve yerli bazı yazarlar Türklerin dinini Şamanlıkla karıştırdıklarını ifade eden İbrahim Kafesoğlu, Türklerin tek bir Tanrı'ya inandıklarını, yer su ve kâinat ruhlarının sadece Tanrının hizmetinde varlıklar gibi aziz derecesinde tutulması gerektiğini belirtmiştir. Kafesoğlu, "Bozkır Türklerinin dini inanışlarını; a) **Tabiat kuvvetlerine inanma, b) Atalar kültü, c) Gök-Tanrı** olmak üzere üç noktada toplamak mümkündür. Türkler tabiatı bir takım gizli kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı. Buna göre tabiatı olan her şeyin bir ruhu vardı. Bunlar yer-su diye ifade edilen ruhları: Irmaklar, ateş, deniz, güneş, ay, gök gürültüsü, yağmur, orman, fırtına... bunlar kutsal varlıklar idi. Bunlardan korkarlar, korkuyla karışık bir saygı duyarlardı. Fakat adlarına kurban kesmezlerdi. Eski Türklerde ruhların bedenleri olmadığına inandıkları için putlar ve puthaneye rastlanmaz. Sadece görüldükleri şekliyle kutsal kabul etmişlerdir.

Eski Türk İnanç sistemimin ikinci esasını atalar kültüründe babalar öldükten sonra da ruhlarıyla aileyi korumaya devam ederler. Onlara karşı duyulan minnet hissi onlar adına kurban keserlerdi. Asya Hunlarında her yılın mayıs ayı ortalarında atalara kurban sunulurdu. **(Kafesoğlu, Eski Türk Dini, s.42 vd.)** Bugün dahi vefat etmiş olan ana ve babamız, aile büyüklerimize Kur'an okutturuyoruz veya okuyoruz, hatim indiriyoruz, sadaka ve hayır faaliyetlerinde bulunuyoruz.

Tanrı'nın varlığı ve birliği

İslamiyet'ten önce **Türkler kâinatı ve alemleri yaratan, idare eden tek bir Tanrı'ya** inanırlardı. Tanrı yaratıklardan hiçbirine benzemez. Sait Başer, Gök Tanrı'nın vasıflarının İslami düşünceye uygun düştüğünü belirtir. "Gök Tanrı, vasıfları itibarıyla İslami ölçülerdeki Allah inancına paralel düşmekte idi. Yani kâinat ve hayatın sahibi, düzenleyicisi, ölüm ve hayatı kaynağı, nimet ve sıkıntı veren tek yüce varlıktı. O kadim (Bayat), baki (mengü), kendi kendine yeten ve sıkıntılardan uzak (mungsuz), hayy (diri), iradesi (erki) ve kudreti

(ogan) olan, halik (törütgen) ve yarattıklarına hitap eden (deyici) vacib'ü'l-vücut bir varlık idi. (Başer, s.1)

Cennetin adı uçmaktır. Yeri göğün yedinci katıdır. Cehennemin adı tamudur.

Dede Korkut Hikayelerinde her başının ve mutlu bir olayın sonunda Tanrıya dua ve niyaz vardır. Ancak Oğuz Boyları XIV. Yy Müslüman oldukları için önceki gelecekte gelen dini ritüeller bu dönemde İslami inanışlar içinde yer almıştır. Kitaba başlarken Dede Korkut Besmele ile başlar. Oğuz Boylarını över ve Türk halkına nasihatler eder. Alpliği, kahramanlık göstermenin önemini belirtir. Misafirperverliği, doğruluğu, iyiliği emreder, kötülük, dedikodu ve koğuculuk yapanları, yalancıları yerer. Tanrı'yı ulular, Kur'an'ı, Hz. Muhammed'i ve dört halifeyi; belde olarak da Mekke ve Medine'yi, ana ve babayı, kardeşleri ve aileyi över. "Karşınızdand çalıp gelen ozan olsun. Azıp gelen belayı Tanrı savsın hanım hey!" der. Daha da söyler. "Ağız açıp över olsam üstümüzde Tanrı güzel. Tanrı dostu din ulusu Muhammed güzel. Muhammed'in sağ yanında namaz kılan Ebubekir Sıddık güzel. Ahir otuzuncu cüz başıdır amme güzel. Hecesince cüz okunsa Yasin güzel. Kılıç çaldı, din açtı erlerin şahı Ali güzel. Ali'nin oğulları, Peygamber torunları, Kerbela ovasında Yezidiler elinde şehit oldu. Hasan ile Hüseyin güzel. Yazılıp düzüldü gökten indi, Tanrı ilmi Kur'an güzel. O Kur'an'ı yazdı düzdü, ulemalar öğreninceye kadar bekledi, biçti. Alimler Sultanı Affan oğlu Osman güzel. Çukur yerde yapılmıştır, Tanrı evi Mekke güzel. Mekke'ye sağ varsa esen gelse imanı bütün hacı güzel... ana güzel, baba güzel, sevgili kardeş güzel. Yan tarafta ev yanında direk dikilse gelin odası güzel. Oğul güzel. Hiçbirine benzemedi cümle alemleri yaratan Allah Tanrı güzel. O övdüğüm yüce Tanrı dost olarak medet eriş-tirsin hanım hey!" (Ergin, s.3 vd.)

Tanrının varlığı ve birliğine hemen hemen bütün hikâyelerde vurgu yapılır.

Deli Dumrul yaptırdığı köprü'nün bir tarafında bir kabile görür. Kabile ah çekim ağlamakta, bir yiğidin başında kadınlar saçın başın yolumaktadır. Deli Dumrul yiğide ne olduğunu sorar. Kafilenin başı; "Vallahi bey yiğit, Allah Teâlâ'dan buyruk oldu, al

kanatlı Azrail gelip yiğidin canını aldı dedi. Deli Dumrul der: Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor ya Kadir Allah! Birliğin hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşıyım, çekeşeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın!.." (Ergin, s.122) Bu ifadelerde hem Allah'ın varlığı ve birliği hem de Türk Ahlakının en güzel ifadelerinden biri olan fedakârlık yer almaktadır.

Yine Azrail Deli Dumrul'un göğsüne çöktüğü zaman Azrail ve Tanrı'ya şöyle yalvarır:

"Bre Azrail aman

Tanrı'nın birliğine yoktur güman

Bre seni böyle bilmezdim

Hırsız gibi can aldığınızı bilmezdim

Tepesi büyük bizim dağlarımız olur

....

Ne söyledim bilmedim

Beylikten usanmadım, yiğitliğe doymadım
Canımı alma Azrail medet" (Ergin, s.124)

Azrail Deli Dumral'a çok öfkelenir. Kendisinin emir kulu olduğunu, Can veren can alanın Allah Teala olduğunu, ona yalvarması gerektiğini söyler.

Deli Dumrul bu kez Allah'a yalvarmaya başlar.

"Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Güzel Tanrı

Nice cahiller seni gökte arar, yerde ister

Sen bizzat müminlerin gönlündesin

Daim duran cebbar Tanrı

Baki kalan settar Tanrı

Benim canımı alacaksan sen al

Azrail'e almağa bırakma..." (Ergin, s.126 vd.) bu mısralarda Allah'ın varlığı ve birliği ezeli ve ebedi oluşu, her şeye gücü yeten, kahredici ve ayıpları örtücü sıfatları işlenmektedir.

Türkler bir işte müşküle düştüğü zaman önceden **Gök Tanrı'dan dua eder** yardım dileğinde bulunurlardı. Müslüman olduktan sonra Yüce Allah'a dua ederek ondan yardım istemeye başladı.

Kazan Han oğlu ile avlanırken düşmanın casusları Tekfura haber verir. Tekfur askeriyle gelip etrafını kuşatır. Kanlı Derbent'te oğlunu savaştırmaz ve beklemesini söyler. Uruz bir müddet bekler. Babasının etrafını sarıldığını görünce düş-

mana hücum eder. Kırk yiğidi ölür, Uruz'u da düşmanları ellerini bağlayarak götürür. Kazan'a beylerinden birkaçı savaşı görünce oğlunun korkup kaçtığını söylerler. Hiddetle evine dönen Kazan Han hanımından oğlunu sorar. Hanımı feryat figan ederek oğlunun evde olmadığını, onu bulması Kazan Han'a yalvarır. Kazan Han savaş meydanına gelince kırk yiğidin öldüğünü oğlunun da esir edilip götürüldüğünü anlar. Kazan Han esir düşen oğlu Uruz'u kurtarmak için Kanlı Derbent'e gelir. Kazan Han'ın geldiğini öğrenen düşman hareketlenir. Oğlan kendisine aman verip kendileriyle savaşmasını ister. Oğlu babasına bası oğluna kıyamaz. Her ikisi de düşmanla vuruşmak ister. Sonunda oğlunu kurtarmak için atından iner, abdest alarak iki rekât namaz kılar ve Tanrıya yalvarır. Muhammed'e salavat getirdi. Deve gibi bağırdı, aslan gibi kükredi. Nara atıp haykırdı ve yapayalnız kafiye at tepti. Döne döne bir güzel savaş eyledi. Kafiri bastırayım dedi, bastıramadı. Bir saatte kafiye üç kere at tepti. Birden göz kapağına kılıç dokundu. Kara kanı şarıldadı gözüne indi. Kendini sarp yerler attı. Hanımı Burla Hatun da askerleriyle birlikte savaş meydanına yetişti. Kara Göne, Deli Dündar, Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin, Boz Aygırlı Beyrek Kazılık Koca oğlu Bey Yiğenek ve diğer beyler yetiştiler ve Kazan Han'a yardım ettiler. Arı sudan abdest aldılar, iki rekât namaz kıldılar. Adı güzel Muhammed'e salavat getirdiler. Teklifsizce kafiye at sürdüler... Tekfur yenildi. On beş bin kafirin kimisi öldü kimisi tutuldu. (Ergin, s.107 vd.)

Dede Korkut Hikayelerinin her birinde asıl kahramandan sonra yardımcı kahramanlardan hiç birisi başarıya ulaşamaz. Asıl kahraman başarıya ulaşır ve sonunda Dede Korkut gelir ve hem kahramana hem de Adı Güzel Muhammed ve Bey'e dua eder, Tanrı'yı yüceltir.

Kırk sayısının kutsallığı

Kırk sayısı Türklerde kutsaldır. Nazarlardan korunmak, insanların saldırılarından korunmak, olgunluk, bereket anlamında kullanılır. Oğuz Hanın (Mete Han) Tahtının etrafını koruyan kırk yiğidi vardı. Bunlar çok özel yetiştirilmiş alpler idi. Mete Han'ın icat ettiği ıslık çalan oklar kulla-

nırlardı. Han obasının güvenliği ve sırrı onlardan sorulurdu. Yani bunlar sır tutan kişilerden seçilirdi.

Dede Korkut hikayelerinde de kırk kelimesi kutsallığını devam ettirmiştir. Her bir beyin veya bey oğlunun kırk yiğidi bulunurdu. Türklerde hanımlar da savaşçıydı. Onun için hanımlarında kırk belikli savaşçı kızları vardı. Dirse Han'ın hanımı Barla Hatun kırk kırk belikli kızını alarak oğlunu aramaya çıkmıştı. (Ergin, s.19) *

"... Akça Kale Sürmeliye gelip Kazan kırk otağ diktirdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. Kırk evli kul ile kırk cariyeyi oğlunun başına çevirdi. Kahraman yiğitlere kale, ülke verildi. Dede Korkut gelerek neşeli havalar çaldı bu oğuz nameyi düzdü, koştı böyle söyledi

İmdi hani dediğim bey erenler

Dünya benim diyenler

Ecel aldı yer gizledi

Fani dünya kime kaldı

Gelimli gidimli dünya,

Ahir son ucu ölümlü dünya

Dua edeyim Hanım: Yerli kara dağın yıkılmasın. Gölgesi kaba ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kanatların ucu kırılmasın. Kadir seni namerde muhtaç etmesin. Koşarken ak boz atın sendelemesin. Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin. Allah'ın verdiği ümidin kesilmesin. Ahir sonu arı imandan ayırmasın. Ak alnında beş kelime dua kıldık, kabul olsun. Derlesin, toplansın günahınızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın hanım hey!" (Ergin, s.116 vd.)

Üç sayısının önemi: Üç sayısı da Türklerce çok önemlidir. Bu devlet teşkilatından ileri gelse gerektir. Büyük Han, (Merkez) İç Oğuzlar, Dış Oğuzlar. Dış oğuz beyleri hükümdarın sağına iç oğuz beyleri de soluna otururdu. Ayrıca yeryüzünü koruyan bir alp (hükümdar veya bey) ve onun sağ yönünü koruyan ve sol yönünü koruyan iki alple birlikte üç olduğu için üç sayısı Türkler arasında kutsaldı.

Sonuç

Dede Korkut Hikayeleri ozanıyla, ata sözleriyle, örf adet ve gelenekleriyle Türklerin destan çağından itibaren Türk dilinin, Türk kültür ve folkloru en önemli kaynaktır. Fuat Köprülü Dede Korkut Hikayeleri için, "Türk edebiyatının bütün kaynakla-

rını, kültür değerlerini terazinin bir kefesine diğer kefesine de Dede Korkut hikayelerini koysalar Dede Korkut ağır basar.” demiştir.

Ben elimden geldiği kadar hikayelerde töre, kut, devlet anlayışını, törenin içinde din ve dini unsurları vermeye çalıştım. Bugün bile geleneklerimiz içinde Dede Korkut hikayelerinden gelen adetlerimiz ve ata sözlerimiz vardır. Aileye, çocuk terbiyesine, ana babaya saygı, vatan, devlet, millet, sancak ve bayrak sevgisi, örf adet ve geleneklerimiz ve Dede Korkut hikayelerinde bolca işlenmekte ve milli şuur diri tutulmaktadır.

Dipnot

*Bunun günümüze yansması da bebeklerde kırk çıkarma, ölümlerde ise kırkinci kuran okutma geleneği olarak devam etmiştir. Ölen kişinin ardından üç gün boyunca kuran okunması ve aileye yemek götürme, yedinci gününde hatim indirme geleneği vardır. Kırkinci gününde etin kemiklerden ayrılması söz konusudur. Kırkinci gününde yine bir kuran okunur. Ayrıca kırk bir Yasin okunup vefat edenin ruhuna bağışlanır. **(Kırk Çıkarma: Kırk çıkarma İslamiyet öncesi Türklerde var olan bir gelenektir. Türklerin koruyucu iyilik ruhu Umay ana hamile kadınları lohusaları ve bebekleri koruyan bir varlıktır. Bolluk ve bereketin timsalidir. Umay ana kırk gün bebek ve lohusa anneyi bek-**

ler ve kötü ruhların saldırısından korur. Kırk günden sonra artık anne ve bebek güçlenmiştir. Aileyi kutsayarak kendi alemine geri döner. Daha sonra İslami devirlerde çocuk ve lohusa kadın yalnız bırakılmaz, yakınları tarafından kırk gün beklenir. Al basmasına karşı anne ve bebeği korurlar.”

Kaynaklar

Kafesoğlu, İbrahim, Prof. Dr. Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay., İst. 2003

Kafesoğlu, - Türk İslam Sentezi, Aydınlar Ocağı Yay. İstanbul 1985

Ziya Gökalp, Türk Töresi, 1923, TBMM Kütüphanesi,

Sıddıkoğlu, Muhammed Günay, “Dede Korkut Hikayelerinde Kut ve Töre”, dergipark pdf,

Özarslan, Bahadır Bumin, Dr. “Dede Korkut Hikayelerinde Egemenlik Kavramına Ait Unsurlar”, s.104 vd. Karadeniz Araştırmaları, Güz 2012, sayı:35, s.101-109, dergipark.org.tr

Turan, Osman, Prof. Dr., Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, s.59 vd.), Nakışlar Yay. İst. 1982

Turan, - Büyük Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, Dergâh Yay.,3. baskı, İst. 1980

Ergin, Muharrem Prof. Dr. Dede Korkut Hikayeleri,

Kafesoğlu, İbrahim Prof. Dr., Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1980

ACZİMİN GİRYESİ

Ahmet
Sevgi

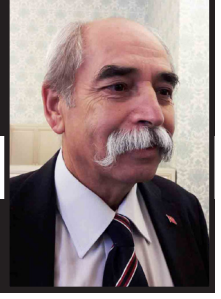
دوغديغيمز توپراقلرده انسانلر فقيردى فقرايدى
لكن موتلولردى اولرى كرپيچدن اولسه ده سرايدى

DOĞDUĞUMUZ TOPRAKLAR

*Doğduğumuz topraklarda insanlar fakirdi, fukaraydı,
Lakin mutlulardı, evleri kerpiçten olsa da saraydı.*

(Ahmet Sevgi)

ÇOCUKLARIMIZI DEDE KORKUT İLE TANIŞTIRABİLDİK Mİ?

**DOÇ. DR.
ZEKİ GÜREL**

Türk Dünyası kavramına giren veya Türk soylu denilen halklar, kültürlerini yeniden yapılandırırken şu beş eseri temel saymalıdırlar:

Orhun Yazıtları, Kitab-ı Dede Korkut, Divân-ı Hikmet (Ahmed Yesevi), Kutadgu Bil'ig (Yusuf Has Hacib), Muhakemetu'l-Lügat eyn (Alî Şîr Nevayî).

Bu beş eserin hem bilimlik metin hâlinde hem halk için o lehçenin günlük diline aktarılmış düzeniyle, hem de çocuklar için uyarlanmış özel baskıları yapılmalıdır. Bu beş esere sinen değer ve davranışlar hem örgün eğitim hem de yaygın eğitim aracı olarak kullanılabilir ise, Türk soylu halkların kültürel birikiminde karşılaşılan kirlenmeleri de yok edebilecek ve Türk Dünyasında kültür birliği daha da sağlamlaşacak, yıkılmamak üzere devam edecektir.

Bir yanıyla tarihî gerçeği, bir yanıyla destan kültürü, bir yanıyla da geniş masal dünyasıyla oluşan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk tipinin kavrama ve kavratma yönünden eşine az rastlanabilecek önemde belge niteliğindeki edebî malzemelerdir. Dede Korkut'u, Türklerin geleneksel değer yargılarıyla oluşan davranışını tesbit etmek amacıyla incelememiz gerekir diye düşünüyoruz. Bugüne kadar, bu metinler üzerinde bu mânâda çalışmalar yapanlar oldu. Bunların başında Prof. Dr. Muharrem Ergin, Orhan Saik Gökay gelmektedir. Faruk Sümer, Fahrettin Kırzioğlu, Pertev Naili Boratav, Abdülkadir İnan ve Adnan Binyazar... bu listeyi belki biraz daha uzatmak mümkün.

Görülüyor ki, Dede Korkut Hikâyeleri etrafında önemi oranında çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalarla ilgili olarak da bugüne kadar tam bir bibliyografya henüz yayınlanmış değildir. Meselâ biz Türk Dünyasında Dede Korkut üzerine ciddi çalışmaların yapıldığını duyuyoruz. Acaba bu çalışmaların bugüne kadar ne oranda Türkiye kamuoyuna yansıtılabildiği? Türkiye'de yapılan çalışmalar zamanında Türk Dünyasına ulaştırılabiliyor mu? Duygu ve düşünce birliğine dayanan sağlıklı bir Türk Dünya-

sının oluşmasında gelenekten yararlanma şarttır. Biz bu mânâda Dede Korkut hikâyelerinden yeterince istifade etmediğimiz kanaatindeyiz.

Bilim adamlarımızın Dede Korkut üzerine yaptığı çalışmalar insanımızı kültürel kimliğimiz, yönünden aydınlatmakla kalma-yacak, bu çalışmaların ışığında yapılacak sanat faaliyetleri, millî kimlik ve benliğin yaşatılmasında, Türk'e ait değerler yanında insanî değerlerinde aktarılmasında, Türk Dünyasında zaten var olan kültürel birliğin kuvvetlendirilmesinde yardımcı olacaktır.

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu başkanlığı da yapmış olan Prof. Dr. Sadık Kemal Tural 1988 yılında yayınlanan Tarihten Destana Akan Duyarlılık adlı kitabında şu tespitlerde bulunuyor:

"I. Sanatın her dalında; şiirimizde, hikâyemizde, romanımızda, operamızda, tiyatromuzda, balemizde, resmimizde, heykelimizde, müziğimizde, çevre düzenlememizde... ve tabii ki ÇOCUK EDEBİYATIMIZDA, Türk kültürünün kilometre taşlarından birisi olan Dede Korkut hikâyelerinden faydalanmalıyız diyen kişilerden Allahsız olmak isteyenler çıkar, çıkmıştır. İnsan toplumlarından veya milletlerinden, Allahsız olan bulunmaz, bulunmayacaktır. Ey, bu epizotları okuyan! Allah'a inan, Allah'ını unutma!

II- İnsanın insan olmaya uygun davranışlar göstermesini, hayvanlaşmaktan ve bitkileşmekten korkarak başka insanların saygı, Allah'ın sevgi duyduğu bir varlık olmasını sağlayıcı kurallara ahlâk denir. Ahlâk din kaynaklıdır. Dinler ise bir kültürün içine taşınarak objektivize olurlar. Kültürün içine taşınmış, objektivize olmuş ahlâka töre denir veya törenin büyük bir kısmı ahlâkı korumaya çalışır. Siz erkeklerkadınlar olarak birbirinize ve sizden doğan çocuklarınıza ve komşularınıza ve bağlı olduğunuz millete,

elinden, dilinden ve belinden emin olunan insanlar iseniz, ahlâklısınız. Bana göre. Dede Korkut destanlarının en karakteristik ve dünya destanları içerisinde hiç görmediğimiz yönü kadın-erkek ilişkilerinde ahlâkı gözetmesidir. Dede Korkut destanları (epizotları) tek kadınlığı (monogami) esas olan, aileyi savunan ve kadını bir şehvet aracı olarak görmeyen yapısıyla dünyanın tamsa, eğer bir tamsa, hayranlık duyacağı yüksek bir ahlâk örneğidir. Ey Türk Soylu Halklar! Bu epizotları okurken töre'ni, yani ahlâkını unutma!..

III- Ağaç köküne, at bile geldiği önceki nesillere saygı gösterir: Kökünün üstünde yükselmemiş ağaca, ırkına yaslanmamış ata rastlanmamıştır. İnsanların ise akaları, ataları olur. Atalarımı/ bizim hem fizik varlığımızın devamını hem de tarihî özelliklerimizin süregelmesini sağlarlar. Ey bu destan parçalarını okuyan! Atalarının güzel işlerine sahip çık... Atalarını yaşa ve yaşat... Atalarını unutma!..

IV- Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış, coğrafyanın ve zamanın az çok değişikliklerle bir sonraki nesle taşıdığı kültür yüklenicisi ve tarihî varlık göstergesidir. Dil, duygumuzdaki, hayalimizdeki, düşüncemizdeki, davranışımızdaki ince mimarinin kelimeye dönüşmüş dünyasıdır. Sevgimizi, nefretimizi, öfkemizi, duamızı ve küfrümüzü, o dil aracılığıyla kurar, zenginleştirir, günlük hayatımızı bu dille geliştiririz. Ey bu destanları okuyan! Diline sahip çık... Dilinin imkânlarını bil... **Dilini** sev... Dilini koru... Dilini unutma!

V- Milletleri bir coğrafyanın içinde yoğun toprak parçasına yurt ve vatan denir. Türklerin vatana verdikleri anlam ata ruhlarının bulunduğu, ata kanlarıyla sulanmış topraktır. Ey Kazaklar! Yedi buçuk milyon olduğunuz söyleniyor. Bu yalandır yahut yanlışır! Bu toprakların altındaki 75 milyonu bu sayıya ilâve edin. Ve Dede Korkut'a kulak verin:

Ey bu destanları okuyan Türk Soylu Halkların çocukları, torunlarım! Bu yurtlara, bu topraklara sahip olun... Bu yurtlarda, bu topraklarda birbirinizle barış içinde, komşularınızla barış içinde, bağımsızca ve esenlik içinde ömür sürün.

Ben Dede Korkut atanızı ve bu topraklarda

sizin nüfusunuza dâhil olduğumu da unutmayın."

Neler yapabiliriz veya Neler yapmalıyız?

Türk Dünyası Çocuk Dergisi yayınlanmalı ve bu derginin her sayısında başta Dede Korkut hikâyeleri olmak üzere Türk-İslâm klasiklerine her sayıda mutlaka yer verilmelidir.

Türk Dünyasındaki Dede Korkut çalışmaları ve Türk Dünyası dışında yapılan Dede Korkut çalışmaları karşılıklı olarak Türkiye'de ve diğer Türk illerinde yayınlanmalı ve çocuklarımızın dikkatlerine sunulmalıdır.

Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Dede Korkut Ansiklopedisi hazırlık çalışmaları içerisinde olduğunu biliyoruz. Bu ansiklopedinin içine "Dede Korkut'u Çocuklara Anlatmak" şeklinde bir başlık altında Türk Dünyasında Dede Korkut'u çocuklara anlatmak, onu çocukların dünyasına sokmak için yapılan çalışmaların da dâhil edilmesinin faydalı olacağına inanıyoruz. Dede Korkut'u Türk Dünyasında çocuklara anlatmaya çalışacaklara bir fikir vermesi açısından söz konusu ansiklopedide böyle bir çalışmanın da yer alması gerektiği kanaatindeyiz. Dede Korkut Ansiklopedisi bu şekilde güncelleştirilerek bütün Türk Devlet ve topluluklarında da yayınlanmalıdır.

Çocuklar için Dede Korkut'ta ne var diye soracak olursanız, öncelikle şunu belirtmek isterim: Biz çocuk edebiyatı yoluyla sadece Türkiye'mizde millî birlik ve beraberliği sağlamış olmayız aynı zamanda çocuk edebiyatımızı kullanarak Türk Dünyasında Kültür Birliği'nin gerçekleşmesine de yardımcı olmuş oluruz.

Ortak dili edebiyat yaratır. Ortak kültürü de dil yaratır ve taşır. Tabiidir ki, ortak ve aydınlık geleceği de ortak dil ile yakalayabiliriz. Ortak dil ile yaratılacak edebiyat, çocuk edebiyatı ise işte o zaman geleceğe ümidle bakma hakkına da sahip oluruz. Türk Dünyası için ortak dil oluşturma çabamızda niçin Dede Korkut dili hareket noktamız olmasın?

Türk milletini ve bütün insanları seven, tarihini, dilini ve dinini bilen, millî kimlik ve millî benlik meselelerini halletmiş, kendisiyle, ailesiyle, devletiyle, tarihiyle, tabiatla ve Yaradan'ıyla barışık, ortak insanlık değerlerini özümsemiş, Türk Dünyasının birliği ve kalkınması için çalışan bilgili, faziletli

kişiler yetiştirmemiz çocuk edebiyatımıza vereceğimiz milli istikâmete bağlıdır.

Dede Korkut hikâyelerini çocuklara anlatmak hususundaki tesbit ve tekliflerimizi şimdilik bununla sınırlandırma istiyorum. Ve niçin Dede Korkut'u çocuklara anlatmamız gerektiği konusunda da Prof. Dr. Sadık Tural'ın tesbitlerini dikkatlere sunmak istiyorum:

"Korkut Ata bu eposlardan her birinin hem anlatıcısı hem de eserin içine girip rol alıcısı, geçmiş ve geleceği bilicisidir. Dedem Korkut'un veya metni taşıyan ataların yahut bu epizotların bize söylediğini iki maddeyle özetlemişti:

"1- Bir Yaradan var, yeri göğü yaradıp donatan; canlıyı cansızı öz yapısına göre oluşturan... Yaradan ve yarattıklarına yaradılış sebebine yabancılaşmaması için kurallar koyanın adı, ALLAH var, niçin bir de Dede Korkut Parkı olmasın?

2- Gelenekten yararlanma tarihî olanı yaşatmak ile olur. Tarih olanı kaldırır, müze-ye koyarsanız ve ondan da istifade edecek bir yolu böylece bulursunuz. Ama tarihî olanı yaşatmazsak bir gün tarih oluruz, yani ancak tarih sayfalarında adımız kalır. İşte biz bunun için diyoruz ki, bizim kültür dinamiklerimiz olan eserlerden faydalanmak suretiyle, geleceğimizin emanetçisi olara yeni nesli yetiştirmemiz gerekmektedir."

Bunun için de başta Dede Korkut hikâyeleri olmak üzere pek çok eserimizi çocuklar için, çocuklarımızın dünyasına girebilecek tarzda yeni baştan uyarlamalı, düzenlemeli ve yayınlamalıyız. Bunun için de:

- a- Çizgi romanlar yapılmalıdır.
- b- Çizgi filmler yapılmalıdır.
- c- Video ve teyp kasetleri, bilgisayar oyunları hazırlanmalıdır.
- d- Gerekiyorsa; ki, kafiye ve şiiriyetin imkânlarından da yararlanılarak Dede Korkut hikâyelerini çocukların dünyasına sokabilmek için bu hikâyeleri nazma çekme çalışmaları yapılmalıdır.
- e- Dede Korkut hikâyeleri değişik yaş gruplarındaki çocukların dünyasına girebilecek şekilde uyarlanarak düzenlenmeli, resimli kitaplar hâlinde düşünüyoruz. Dede Korkut hikâyelerinin, "Bismillahirrahmanirrahim diye başlayan "giriş" bölümünde şu tesbitle karşılaşıyoruz: "Oğul, babanın yetişenidir

İki gözünün biridir İyi oğul yetişse, ocağın közüdür."

Neden, Dede Korkut hikâyelerinde "oğul" a büyük önem veriliyor? Oğulun ne gibi erdemlikleri vardır? Hatta oğul, neden her şeyin ölçüsüdür. Bütün değer yargıları, onun varlığından gelmekte ya da onun varlığıyla ilişkili görülmektedir? Hikâyelerdeki aksiyon, neden oğul ögesi etrafında toplanmaktadır? Bu sorulara dayanarak şimdi de ben bir soru sormak istiyorum:

Neden çocuklarımızın eğitiminde -karakter ve özellikle değerler eğitiminde- Dede Korkut'tan yeterince faydalanmıyoruz?

Çocuklar 'geleceğimiz' diyoruz da geleceğimizi yoğururken geleneğimiz olan Dede Korkut'tan niçin yeterince faydalanmıyoruz?

Çocuk edebiyatında eserlerde işlenen tipler çok önemlidir. Çünkü çocuklar çoğu kere okudukları veya seyrettikleri "tip"le bütünleşirler. Bu kahraman ona örneklik yapar. Olumlu tiplerle tanıştırmak, karşılaştırmak gerekir çocuğu. Dede Korkut hikâyelerinde çocuklarımız için örneklik yapacak müsbet tipler mevcuttur. Bu tiplerin başında da hikâyelerin ki özellikleriyle çocukların dünyasına girmek noktasında çocuk kitabı özelliği pek taşımamaktadırlar. Yazarı / anlatanı / kahramanı / merkez kişisi durumundaki Dede Korkut gelir.

Dede Korkut hikâyelerindeki "tip" ve "karakterler" psikolojik tahlile tabi tutulduklarında çocuk edebiyatı açısından oldukça dikkate değerdirler. Meselâ: Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlara verilen isimler çok önemlidir. Çünkü yapılan işe, verilen değere göre kişiler isim almakta, başarılı olanlar ödüllendirilmektedir.

Vahabzade, Dede Korkut destanlarındaki kahramanların / tiplerin genel özelliklerini anlatırken şöyle der: "Dede Korkut destanlarında Oğuz beylerinin manevî dünyasını, yiğitliğini, korkmazlığını, bunlarla beraber saflığını, âcize el uzatmamalarını, insaf ve vicdana dayanmalarını okudukça bu mertlik ve temizlik önünde secdeye gelmemek mümkün değildir."

Dede Korkut hikâyelerindeki kadın kahramanları "Alp" ve "Alp-eren" tipi olarak nitelendirdiğimiz modelleri, bizim bu hikâyeleri bir şekilde çocuklarımızın dünyasına sokmamız hâlinde ortaya çıkacak kazanım-

larımızı bir düşünün.

Dede Korkut hikâyelerinde işlenen konular da en az tipler kadar önemlidir. Hoşgörü, erdemlilik, kahramanlık, vatan severlik, devlete ve devlet adamına saygı ve bağlılık, aile bağları, evlat sevgisi, tabiat sevgisi, ataya saygı, dayanışma, dostluk, sadakat ... vb. konular tam çocuk edebiyatçısının işleyeceği konulardır.

Dede Korkut hikâyelerinde işlenen motifler de çocuk edebiyatı açısından çok önemlidir. Sovyetler Birliği'ndeki sıkıntılardan kaynaklı olarak Türkiye'de yaşamak zorunda kalan Prof. Dr. Abdulkadir İnan, 1958 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan Makaleler ve İncelemeler adlı kitabında bu motifler üzerinde geniş bir şekilde durmuştur.

Çocuk edebiyatında gelenekten yararlanmanın önemini bilenler için bazı teklifler yapmak istiyoruz. Dede Korkut' çocuklara anlatmak, bu hikâyeleri çocukların dünyasına sokmak suretiyle onlarda istenilen davranışları geliştirmek gayret içinde olanlar DEDE KORKUT'u yaşanırlı hâle getirmeğe mecburdur. Bunun için:

İl ve ilçelerimizde çevre düzenlemeleri sırasında şehrimizin münasip bir köşesinde

niçin bir DEDE KORKUTÇOCUK PARKI olmasın? Dede Korkut hikâyelerini naksettiğimiz bu parkları gezenler, bu parkta oynayan çocuklara pek âlâ Dede Korkut'u tanıttak hatta yaşatacak düzenlemelerle karşı karşıya getirebilirler.

Biz de bütün Türk Dünyasına dua edip adı güzel kendi güzel Muhammed'e salâvat getirdikten sonra Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun şu şiiriyle bu yazımızı noktalamak istiyoruz.

Dedem Korkutun, Salur Kazan Destanını bitirmesidir:

Yıkılmasın karşı yatan dağların.
Kurumasın bol üzümlü bağların,
Dirliğince dalgalansın tuğların...
Kadir Tanrı bereketli yurt versin
Dar gününde bir kılavuz kurt versin!
Ak köpüklü sularında yunulsun,
"Her güzellik Oğuzdandır" denilsin,
Destanların yüzyıllarca anılsın...
Koşar iken ak boz atın düşmesin
Kara gelik öz kılıcın şaşmasın!
Ersin elin; çaresize, düşküne;
Kadir Tanrı döndürmesin şaşkına;
Adı güzel Muhammed'in aşkına
Kem gözlerden Türk ilini korusun
Hem İL'ini, hem DİL'ilin korusun!

GÜLİSTAN'IN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

حقا که با عقوبت دوزخ برابر سن
رفتن بیای مردم همسایه در بهشت

*Komşunun yardımıyla cennete gitmek
muhakkak ki cehennem azabıyla birdir.*

(Şeyh Sâdî)

MİNNET ALTINDA KALMA

*Sen sen ol, başkalarının yardımıyla cennete bile gitme,
Mînnet altında kalıp kendini cehennem azabına itme.*

(Ahmet Sevgi)

ŞÖKLİ MELİK'İ YENMEK VE EVİMİZE SAHİP ÇIKMAK

**FATMA
TUTAK**

Yazıyı hazırlarken Dede Korkut kitabının altın sayfaları arasında gezindim biraz, hatta birazdan az fazla-

ca...

Salur Kazan'ın o meşhur hikâyesini yeniden okurken bu hikâyenin derinlikli boyutu hakkında düşündüm. Erbabının malumu, Kazan Bey bir gün ava çıkar, fırsat kollayan Şöklî Melik de arayıp bulamayacağı bu durumdan istifade-Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz- onun otağını, evini barını yağmalar, ailesini esir alır. Kazan geri döndüğünde dünyası başına yıkılır. Başta bahsettiğim gibi hikâye çok boyutludur. Bir insanın varı yoğun yağmalandığı, evi otağı yıkıldığı ve en değerlileri kaçırıldığı zaman ne yapması gerekiyorsa onu yapar kahramanımız. Hiç vakit kaybetmeden bu yağının peşine düşer. Bu sırada akraba ve arkadaşları onun yanındadır (Dayanışma). Düşman yenilir, esirler kurtarılır, mallar geri alınır (Başarı). Karaçuk Çoban'a gösterdiği yararlık ve kahramanlıktan dolayı beylik verilir (Ödül). Tüm bunlar bize çocuk edebiyatı içerisinde işlenecek zengin malzemeler sunar.

Hikâyeyi okurken durup bugünün dünyasına, modern hayatlarımıza bakıyorum. Sahi ya, biz bugün evimizi ve yurdumuzu ne kadar koruyabiliyoruz? Gaston Bachelard, (1884-1962)- kendisi Fransız bir filozoftur- "Ev, bizim dünyadaki köşemizdir, ilk evrenimizdir" der. Ne kadar doğru. Ev sadece kıl keçeden, ağaçtan, taştan veya betondan müteşekkil bir mekân değildir; insanın ruhunu topladığı, her yönüyle kendini güven- de ve rahat hissettiği, "Ben buraya aitim" dediği sığınaktır.

"Yerli kara dağların yıkılmasın!

Gölgelice kaba ağacın kesilmesin!

Dede Korkut hikayelerinde ve Türk destanlarında dağ ve ağaç; evi, yurdu, insanın ait olduğu yuvayı anlatan güçlü iki metafor- dur. Dua edilirken bu unsurlar muhakkak dile getirilir. Aidiyet, köklü olmak, kendini bir yerde konumlandırmak ve o yerde varlık göstermek... Maslow da bu ihtiyacın

elzemliğini fark etmiş olacak ki barınma ihtiyacını piramidin en altına "olmazsa olmazlar" bölümüne dahil etmişti...

Barınak olarak lüzumu su götürmez fakat insan hayatında ev, ocak, yurt, otağ diye nitelendirilen kavram daha derinlere teka- bül eder. Salur Kazan'ın otağı yağmalan- dığında, aslında onun iç dünyası, düzeni, yani kozmosu altüst olmuştur. Bugünün modern insanı da benzer bir yağmanın ortasında debelenip duruyor. İş güç tela- sı, ekranların kuşatması, içerden dışardan bizi saran, o bitmek bilmeyen gürültü, ışık ve veri akışı... Farkında olmadan ruhumu- zun evini, o huzurlu sığınağımızı modern dünyanın "Şöklî Melik"lerine yağmalatıyor- ruz. Evsiz, yurtsuz, köksüz kalmış rüzgârın önüne kattığı kuru çalılar misali bir sağa bir sola savruluyoruz. Sanal bir evrende vakti çalınan, yalancı zaferlerin büyüüne ka- pılan dijital evsizler hepimiz... İşte tam bu noktada aklıma çocuklar geliyor. Çocuk edebiyatı, masal, öykü, çizgi film, oyun, tekerleme, ninni vs. dediğimiz araçlarla aslında çocuklarımıza her şeyden önce o "ev" hissini, yani ait olma duygusunu aşıl- lamamız gerekiyor. Bugün çocuklara yöne- lik yazılan hikâyelerde doğa, sadece arkada- duran bir dekor gibi.

Oysa Dede Korkut'ta öyle mi? Söz gelimi dördüncü hikâyede Uruz'u asmak için bir ağacın altına götürürler. Uruz orada gayet tabii bir yöneliş sergiler ve ağaçla konuşur, ona övgüler dizer hülâsa onunla dertleşir. Ağaç onun için yalnızca bir odun parçası değildir. Muhatap alabileceği canlı bir var- lıktır. Onu güçlü kuvvetli hatta iradeli kabul eder ve düşmanın şıarı olan davranışları ağaca yakıştırmaz. Bir de şimdiki çocuk- lara bakıyorum; beton binaların arasında, doğaya yabancı, sokağa çıkmadan, toprağa basmadan bir çiçeği koklamadan, bir ağaçla dost olmadan büyüyorlar. Bizler çocuk ede-

biyatında doğayı yeniden "konuşulan bir dost" yapamaz mıyız? Çocuğun bir ağaçla, bir akarsuyla veya bir hayvanla bağ kurmasını, arkadaş olmasını sağlayamaz mıyız? Eğer bunu başarabilirsek, çocuk sadece çevre bilinci kazanmaz; bu hayrat dünyada tek başına olmadığını anlar, kendine ruhi ve psikolojik bağlamda güvenli kocaman bir ev inşa eder.

Dede Korkut hikâyelerinde beni en çok etkileyen noktalardan biri de o meşhur savaş sahneleridir. Anlatıcı, savaşın en heyecanlı yerinde durur, yardıma gelen Oğuz beylerinin isimlerini, sıfatlarını tek tek, uzun uzun sayar. Sinemadaki o ağır çekim (slow-motion) sahneleri gibidir bu. Bile isteye zaman yavaşlatılır. Peki bu yavaşlatmanın asıl amacı ne olabilir? Zannımca "Dur ve bak, hemen geçme, tüketmeye çalışmadan önce buradaki emeği ve kahramanlığı hisset" mesajı verilmek istenmiştir.

Bugün her şeyi "hızlı tüketim" canavarına kurban veriyoruz. Videoları iki katı hızda izleyen, dikkati darmadağın olmuş bir nesil var elimizde. "Dikkatimizi, odağımızı çalışıyorlar" diyen uzmanlar ne kadar haklı. Oysa en kaliteli işler odaklanma sonucu ortaya çıkar. En iyi fikirler durduğumuz, hiçbir şey

yapmadan sadece durduğumuz anlarda gelir aklımıza...

"Sevmek için zaman ayırmak gerekir. Bilmek için zamana ihtiyaç duyarız. Güzelliği ancak zaman ayırarak fark ederiz. Zamanla olgunlaşırız. Lütfen yavaş gidiniz." der. Kemal Sayar "Yavaşla" isimli kitabında...

Çocuk kitaplarında da bu "yavaşlama" tekniğine ihtiyacımız var. Bırakalım hikâye bir an dursun, çocuk o sayfadaki bir çizime, karakterin iç dünyasındaki bir sese odaklansın. Sindire sindire okumayı, durup düşünmeyi öğretilsin. Kendi okumalarından biliyorum, bana en çok tesir eden, en çok aklımda kalanlar durup düşünmeme yol açan kısımlardı...

Uzun lafın kisası; Salur Kazan'ın bin yıl önce Şöklü Melik'e karşı verdiği o mitik mücadele, aslında bugün bizim kendi dünyamızda verdiğimiz mücadele ile aynı. İçimizdeki doymak bilmeyen boşluk hissi ve karanlıkla, bizi çevreleyen o büyük kaosla savaşıyoruz. Eğer çocuklarımıza güçlü bir kimlik, sarsılmaz bir aidiyet duygusu ve doğayla barışık bir benlik kazandırmak istiyorsak, o kadim hikâyelerin bilgeliğine yeniden kulak vermeliyiz. Çünkü ancak evini kurtaran insan, kendini de kurtarır.

MESNEVİ'NİN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

ای تو از حال کدشته توبه جو
کی کنی توبه از این توبه بکو

Ey geçen hallerden tövbe etmek isteyen!

Bu tövbe etmekten ne vakit tövbe edeceksin, söyle!

(Hz. Mevlânâ)

TÖVBESİNE TÖVBE ETMEK

Tövbeye tövbe et, yani artık günah işleme,

Geçen geçti, hâli yaşa, istikbâli taşıla.

(Ahmet Sevgi)